

Dėl lietuvių pavardžių tyrimo struktūros ir kilmės požiūriu

Zur Erforschung der litauischen Familiennamen in Bezug auf Struktur und Herkunft

Vitalija MACIEJAUSKIENĖ
Vilniaus pedagoginis universitetas
T. Ševčenkos g. 31, 03111, Vilnius

Zusammenfassung

Im vorliegenden Beitrag werden die Möglichkeiten, Besonderheiten und die Perspektive der Erforschung der litauischen Familiennamen bezüglich der Struktur und Herkunft besprochen.

Wenn man die Familiennamen in Hinblick auf die Struktur auswertet, ist es sehr wichtig, die Erforschung ihrer Bildung von der Erforschung der Struktur zu trennen. In den theoretischen onomastischen Arbeiten sind die Bestimmungen für offizielle männliche Familiennamen formuliert. Unter Berücksichtigung dieser Bestimmungen darf man für männliche Familiennamen strukturelle Analyse anwenden. Vom Gesichtspunkt der Herkunft aus kann man die FaN mit den Etymologien der konkreten Familiennamen oder mit der Erforschung der allgemeinen

Herkunftsneigungen dieser Personennamen verbinden.

Wenn man die Familiennamen vom Gesichtspunkt ihrer Herkunft und Struktur aus erforscht, kann man sie unter Berücksichtigung der Ziele und Aufgaben der Forschung klassifizieren. Es ist sehr wichtig, die Termini und Begriffe genau und konsequent zu gebrauchen.

Sehr aktuell sind die sogenannten areale Erforschungen der Herkunft und Struktur der FaN. Sie werden erfolgreich in den Bakkalaureats- und Magisterarbeiten durchgeführt.

Schlüsselwörter: *Anthroponymie, Personennamen oder Anthroponym, Familienname, Bildung der Familiennamen, Struktur der Familiennamen, Herkunft der Familiennamen, Etymologie.*

Pavardės yra lietuvių kalbos tikrinių žodžių, arba onimų, dalis, sudaranti asmenvardžių, arba antroponimų, klasės subklasę. Visi onimai yra onomastikos mokslo tyrimo objektas. Pavardės ir visus kitus asmenvardžius (vardus, pravardes, slapyvardžius, tėvavardžius ir pan.) tirianti onomastikos mokslo šaka yra antroponimika (žr. Gaivenis, Keinys, 1990, 137, 21; LKE, 1999, 444–445, 29; Подольская, 1978, 97, 33).

Įvairiuose šaltiniuose, apibrėžiant terminą *pavardė* ir apibūdinant šiuos asmenvardžius, akcentuojami du dalykai – pavardžių paveldimumas ir tai, kad jos nurodo asmens priklausymą konkrečiai šeimai. Be to, yra teigiama, kad tai oficialūs asmenvardžiai, rašomi po asmens vardo, kad pavardė yra galutinai nusistovėjęs, nekintantis ir nekeičiamas asmens įvardijimo narys bei pan. (plačiau žr. Maciejauskie-

nė, 1991, 50–51). Šios ypatybės išskiria pavardes iš kitų asmenvardžių, jų paisoma ne tik sprendžiant praktinės pavardžių vartosenos klausimus, bet ir tiriant jas vienu ar kitu moksliniu požiūriu.

Lietuvių pavardžių mokslinių tyrimų nėra daug. Svarbesnius iš jų sąlygiškai būtų galima skirti į dvi grupes – istorinius ir tokius, kurių tyrimo objektas yra dabartinės pavardės. Tarp pirmųjų galima paminėti XV–XVIII a. Europos universitetuose studijavusių Lietuvos studentų pavardžių aptarimą (Jonikas, 1973), 1794 m. Žemaičių vyskupystės pavardžių tyrimą (Pamonėnė, 1987), studiją, skirtą lietuvių pavardžių susidarymui (Maciejauskienė, 1991), darbui apie Kauno miestiečių XVI–XVIII a. asmenvardžius, kurių dauguma jau XVI a. buvo virte pavardėmis (Ragauskaitė, 2002), ir apie XVIII–XIX a. Ragainės apskrities lietuvininkų pavardes

(Žemienė, 2002) ir kt.¹ Iš darbų, skirtų dabartinėms pavardėms, minėtina išsami keturių dalių studija apie pavardes, susidariusias iš krikščioniškų vardų (Vanagas, 1974; 1977; 1980; 1983), Miežiškių parapijos (Panevėžio r.) pavardžių tyrimas (Šukys, 1986) ir, žinoma, didžiausias darbas – „Lietuvių pavardžių žodynas“ (LPŽ I 1985, II 1989). Be to, dar yra rašyta apie pavardžių skirstymą tiriant jas kilmės požiūriu (Maciejauskienė, 1997) bei jų vertinimo darybos požiūriu galimybes (Maciejauskienė, 2001). Ir prie pirmųjų, ir prie antrųjų darbų būtų galima skirti mokslinį lietuvių pavardžių (istorinių ir dabartinių) aptarimą „Lietuvių enciklopedijoje“ (Jonikas, 1968) ir dar vieną enciklopedinį straipsnį apie pavardes (Vanagas, 1999).

Beveik visuose lietuvių pavardėms skirtuose darbuose yra kalbama apie šių asmenvardžių struktūrą (darybą) ir kilmę, t. y. etimologiją. Mat tai yra svarbiausi visų tikrinių žodžių, taigi ir pavardžių, tyrimo požiūriai. Nors darbų, kaip jau buvo minėta, nėra daug, juose išryškėja nuomonių skirtumai, ter-

minų vartosenos įvairavimas, klasifikacijų stygius arba esamų sąlygiškumas bei netobulumas ir pan.

Todėl šio straipsnio **tikslas** – trumpai aptarti lietuvių pavardžių tyrimo struktūros (darybos) ir kilmės požiūriu padėtį ir pasiūlyti šiuo metu aktualaus jų tyrimo minėtais požiūriais galimybes. Svarbiausi **uždaviniai**: priminti pavardžių vertinimo struktūros (darybos) požiūriu ypatumus; aptarti pavardžių skirstymo tiriant jas minėtu požiūriu pasirinkimo galimybes; aptarti pavardžių skirstymo tiriant jas kilmės požiūriu pasirinkimo galimybes; atkreipti dėmesį į terminų (sąvokų) vartoseną; supažindinti su siūlomo pavardžių tyrimo abiem kalbamaisiais požiūriais patirtimi. **Metodas** – aprašomasis.

Baigiant įvadines pastabas, reikėtų pasakyti, kad straipsnis pirmiausia skiriamas studentams, kurie savo darbuose (kursiniuose, bakalauro ir magistro) imsis tirti lietuvių pavardes arba tiesiog norės sužinoti apie šių asmenvardžių tyrimo galimybes ir ypatumus.

Pavardžių tyrimas struktūros (darybos) požiūriu

Jau pats šios straipsnio dalies pavadinimas yra susijęs su pavardžių vertinimo minimu požiūriu ypatumais. Jame vartojami du terminai – *struktūrą* ir *darybą*. „Kalbotyros terminų žodyne“ prie *struktūrą* yra pateikta nuoroda į lietuvišką atitikmenį *sándara*, o prie pastarojo termino aiškinama, kad juo suprantama įvairių lygmenų kalbos vienetų ir jų sudaromųjų dalių pobūdis bei jų santykiavimas, kad yra skiriama sakinio, žodžio sandara (struktūra) ir pan. Terminas *darybą* atskirai nėra pateikiamas, yra *žodžių darybą*, kuris aiškinamas kaip visuma procesų ir taisyklių, pagal kurias iš vieno kalboje vartojamų žodžių morfologinėmis priemonėmis yra padaromi kiti žodžiai (Gaivenis, Keinys, 1990, 192, 176, 242). Kaip matyti, šiais terminais įvardijamų sąvokų turinys iš esmės skiriasi.

Vadinas, kalbant apie pavardžių struktūrą (sandarą) nereikia aiškintis, iš kokių žodžių ir kokias morfologines priemones vartojant jos yra padarytos. Tai turėtų būti pavardžių tyrimo darybos požiūriu tikslas.

Lietuvių pavardžių vertinimo darybos požiūriu ypatumai ir galimybės yra palyginti išsamiai aptartos (Maciejauskienė, 2001). Čia reikėtų pakartoti tik kai kuriuos svarbiausius dalykus, kurie padės

geriau suprasti šiame straipsnyje dėstomus teiginius.

Teoriniuose onomastikos darbuose yra išryškinti skirtumai tarp bendrinių ir tikrinių žodžių darybos sampratos. Be to, yra apibūdinti skirtingų klasių (subklasių) tikrinių žodžių tyrimo šiuo požiūriu ypatumai. Svarbu yra tai, kad atkreipiamas dėmesys į būtinybę atskirti vadinamąją gyvąją ir istorinę jų darybą. Pirmuoju atveju galima kalbėti apie pamatinius žodžius ir darinius bei tarp jų tebeegzistuojančius darybos motyvacijos santykius. Istorinė daryba siejama su tikrinių žodžių morfeminiu skaidymu. Dar minima ir *morfologinės struktūros* sąvoka bei galimybės šią struktūrą tirti (plačiau apie tai dar žr. Теория, 1986, 162–173). Kaip matyti, kalbama apie tikrinių žodžių darybinę ir struktūrinę analizę pripažįstant, kad tai yra savarankiškos tyrimo galimybės.

Taikant minėtas nuostatas lietuvių kalbos tikriniais žodžiams – asmenvardžiams ir vietovardžiams, – neabejojant galima teigti, kad visi jie galėtų būti tiriami struktūriniu požiūriu (turima omenyje jų morfeminio skaidymo, morfologinės struktūros analizės galimybė). Kitaip yra su darybine analize. Čia reikia atsižvelgti ir į skirtingų tikrinių žodžių klasių (subklasių) sistemos ypatumus: kaip ir

¹ Šio straipsnio pobūdis leidžia nurodyti tik svarbiausius jau paminėtų (ir kitų) autorių darbus, neminint ta pačia ar panašia tema parašytų straipsnių. Mat norima supažindinti tik su bendra šio tipo darbų tematika.

kada susidarė sistema, ar ji uždara, nekintanti, ar nuolat tebebildoma naujais vienetais, iš ko susidarė ar gali susidaryti tikriniai žodžiai ir pan. Įvertinus šiais požūriūiais lietuvių asmenvardžius ir vietovardžius, buvo prieita prie išvados, kad iš jų išsiskiria pavardės².

Lietuvių vietovardžiai darybos požūriū yra tiriami pritaikius klasifikaciją, pagal kurią jie skiriami į pirminius ir antrinius, o pastarieji į vedinius (priešdėlių, priesagų, galūnių), sudurtinius ir sudėtinius. Tai schema, kuri kiekvienu konkrečiu atveju yra detalizuojama, išplečiama. Pirminiais laikomi tokie vietovardžiai, kurie toponimizacijos metu (t. y. bendriniam ar kitiems tikriniam žodžiam virstant vietovardžiais) neįgyja jokių formalių darybos požūmių³. Minėtą skirstymą iš dalies galima pritaikyti ir kai kuriems asmenvardžiams, pavyzdžiui, vardams ir pravardėms. Tačiau, taikant jį pavardėms, klasifikavimas baigiasi ties pirmuoju skirsniu: visos pavardės darybos požūriū gali būti vertinamos tik kaip pirminės. Mat visos jos susidarė iš istorinių asmenvardžių ir pastariesiems virstant pavardėmis (darantis paveldimais, bendrais visiems vienos šeimos asmenims ir pan.) neįgijo jokių darybos požūmių (plačiau žr. Maciejauskienė, 2001, 168, 182–183). Taigi, turint omenyje tai, kad pavardžių darybinės analizės turinį gali sudaryti tik konstatavimas, jog visos jos yra pirminės, tirti jas darybiškai lyg ir nebūtų pagrindo⁴. Laikantis šio požūriū, nepagrįsti atrodo ir esantys pavardžių darybinės analizės bandymai (Šukys, 1986, 86–89; Ramonienė, 1987).

Išsamų lietuvių pavardžių struktūros tyrimų (jų morfeminio skaidymo, morfologinės struktūros analizės ar pan. pavyzdžių) kol kas neturime⁵. Kaip tai būtų galima daryti, matyti susipažinus su tokio tipo darbu, skirtu latvių pavardėms (Сталтмане, 1981). Jame, atsižvelgus į šių asmenvardžių sistemos sudarymo ypatumus ir pripažinus, jog dėl pavardžių

specifikos jų daryba kaip nors negali būti tirama, pateikiama išsamai latvių pavardžių morfeminės struktūros charakteristika. Tai darant, be kita ko, yra aiškinamasi, kokios bendrinių žodžių darybos priemonės ir kaip dažnai pasikartoja pavardėse, ar turi šie asmenvardžiai tik jiems būdingų antroponiminių formantų ir pan.⁶

Grįžtant prie lietuvių pavardžių struktūros tyrimo, galima pasakyti, kad išdėstyto požūriū į šių asmenvardžių darybinės analizės galimybes jau yra laikomasi kai kuriuose naujesniuose mūsų antroponimikos darbuose. Kaip pavyzdį galima paminėti XVIII–XIX a. Ragainės apskrities lietuvininkų pavardžių tyrimą (Žemienė, 2002). Čia, kalbant apie vyrų pavardes, nėra vartojamas terminas *vedinys*, pripažįstama, kad visos jos vadintinos *pirminėmis*, ir aptariant jų struktūrą yra išskirtos tik tos priesagos, kurios, autorės nuomone, „yra susiję su lietuvių pavardžių formavimosi, raidos ir stabilizavimosi ypatumais“: patroniminės *-aitis*, *-ūnas* (lietuviškos) bei *-evič*, *-ovič* (slaviškos), deminutyvinės ir vadinamosios *-sk-* tipo. Pavardės yra suskirstytos į dvi grupes pagal tai, ar jos turi išvardytas priesagas, ar jų neturi⁷. Visa, kas yra daroma, apibūdinama kaip dalinės morfeminės skaidos modelio pritaikymas pavardžių struktūros tyrimui (Žemienė, 2002, 33–35).

Matyt, pripažintina, kad toks pavardžių struktūros aptarimas iš tiesų yra dalinis, be to, gerokai supaprastintas ir todėl neišsamus. Sąlygišku vadintinas ir pasirinktas pavardžių skirstymas. Tačiau to visiškai pakako, kad būtų realizuotas vienas iš dviejų kalbamojo darbo tyrimo tikslų (antrasis susijęs su pavardžių kilmės tyrimu).

Daline pavardžių struktūrine analize ar supaprastintu jos variantu galima pavadinti ir tai, kas jau keleri metai yra daroma studentų bakalauro ir magistro darbuose – tirama ir lyginama skirtingų Lie-

² Svarbu pabrėžti, kad čia gali būti turimos omenyje tik oficialios vyrų pavardės.

³ Tokia klasifikacija buvo sudaryta atliekant vandenvardžių darybinę analizę. Plačiau dėl tokio skirstymo ir dėl pirminių vandenvardžių apibūdinimo žr. Vanagas, 1970, 21–28.

⁴ Tai neatmeta absoliučiai visų lietuvių pavardžių darybinės analizės galimybes. Darybiškai gali būti tiriamos moterų (netekėjusių ir ištekejusių) bei mergaičių pavardės. Darybos požūriū jos visos bus antrinės, priesagų vediniai, o jų pamatinis asmenvardis – tėvo ar vyro pavardė. Tas pats pasakytina ir apie neoficialias vaikų bei jaunuolių (vyriškos bei moteriškos lyties) pavardžių formas, vartojamas gyvojoje kalboje.

⁵ Tai, matyt, lėmė lietuvių antroponimikos darbų tematika, palyginti tradicinis raidos kelias ir, be abejo, nedidelis šioje srityje dirbančių specialistų skaičius. Manytina, kad turint išsamų visų dabartinių pavardžių rinkinį – „Lietuvių pavardžių žodyną“ – yra geros prielaidos tokiems tyrimams. Jie būtų įdomūs, nauji ir aktualūs.

⁶ Plg. P. Skardžiaus lietuvių kalbos žodžių darybos tyrimą, kuriame taip pat bendrinių žodžių darybai vartotų priesagų ieškoma ir pavardėse ar kituose tikriniuose žodžiuose (Skardžius, 1943). Toks momentas išskiriamas ir aptariant asmenvardžių struktūros tyrimo ypatumus (Теория, 1986, 168–170).

⁷ Kaip darbe yra nurodyta, tokia pat klasifikacija buvo pasirinkta ir tiriant XVII–XVIII a. istorinius asmenvardžius (Maciejauskienė, 1993, 40); ji taikoma ir aptariant XVI–XVIII a. kauniečių pavardžių struktūrą (Ragauskaitė, 2002, 100).

tuvos vietų pavardžių struktūra ir kilmės polinkiai⁸. Arealiniai mūsų pavardžių tyrimai yra labai aktualūs, nors tokių darbų yra vos vienas kitas (Šukys, 1986; Žemienė, 2002 ir pan.). Taigi studentų darbai bent iš dalies užpildo šią spragą. Jų tyrimo duomenys bei išvados yra labai įdomios ir vertingos, daugeliu atvejų papildo ar net patikslina ankstesnių tyrimų, skirtų pavardžių susidarymui, jų lyčių raišai, slavinimui ir pan., duomenis ir išvadas.

Turint omenyje tai, kad tiriamos dabartinės pavardės, kurios išrenkamos iš „Lietuvių pavardžių žodyno“, darbuose jos taip pat nevadinamos *vediniais*, kalbama apie jų struktūrą, išskiriamos tik kai kurios pavardžių priesagos. Pastarosios nevadinamos *pavardžių darybos afiksais*, nepriimtinais laikomi formulavimai *pavardės sudarytos su priesaga (priesagomis)*, jie keičiami teiginiais *pavardės turi priesagą (priesagas)*, *yra su priesaga (priesagomis)* ir pan. Pagal pasirinktų priesagų turėjimą ar neturėjimą asmenvardžiai skirstomi į dvi grupes. Svarbiausias dėmesys sutelkiamas į patronimines priesagas – ir lietuviškas (-aitis, -onis, -ūnas, -ynas, -ėnas ir kt.), ir slaviškas (-avičius, -evičius). Visada išskiriamos pavardės, turinčios slaviškas -sk- tipo priesagas, neretai ir pavardės su deminutyvinėmis priesagomis. Mat kaip tik šios priesagos daugiausia pasako apie lietuvių pavardžių susidarymą, jų lyčių raidą ir galutinį nusistovėjimą. Pavyzdžiui, lietuviškos patroniminės priesagos rodo, kad pavardės atsirado iš patronimų, t. y. asmenvardžių, su šiomis priesagomis sudarytų iš tėvo bet kurio asmenvardžio – vardo, pravardės ir pan. Patroniminę reikšmę gali turėti ir kai kurios deminutyvinės priesagos. Pavardės, turinčios slaviškas patronimines priesagas, taip pat gali būti susidariusios iš patronimų. Bet dalis jų yra atsir-

pusios dėl slavinimo arba pasiskolintos iš kitų tautų vardyno. Vadinamosios -sk- tipo priesagos (-auskas, -auskis, -skas, -skis, -inskas, -inskis, -eckas, -eckis ir kt.) yra rodiklis, kad lietuvių pavardės yra suslavinintos arba skolintos⁹. Tiriant pavardžių su visomis minėtomis priesagomis paplitimą ir lyginant gautus rezultatus, paaiškėja, kokios lietuviškos patroniminės priesagos yra vartojamos skirtingose Lietuvos vietose, ar dažnos slaviškos priesagos, kurių (ypač -sk- tipo) išplitimas liudija apie lietuvių pavardžių slavinimo intensyvumą. Pastarasis vėlgi nebuvo vienodas visoje Lietuvoje. O, pavyzdžiui, pagal antrosios pavardžių grupės, kurioje pateikiamos pavardės be išskiriamų priesagų, kiekybinį santykį su pirmąja galima spręsti apie pavardžių lietuviškų patroniminių priesagų numetimo intensyvumą skirtingose Lietuvos vietose¹⁰, vėlgi apie pavardžių slavinimą ir kitus dalykus.

Taigi darbuose pasirenkamas toks pavardžių struktūros aptarimas, kuris padeda išsiaiškinti konkrečius, tyrėjui rūpimus dalykus. Pastarieji lemia ir tam tikra prasme sąlygišką asmenvardžių skirstymą (klasifikavimą), kuris galėtų būti ir kitoks, jeigu pavardžių struktūros analizės (nors ir dalinės) tikslai būtų kitokie. Manytina, kad tokie tyrimai, atliekami studentų darbuose ar kokia kita forma, dar ilgai bus aktualūs.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta šioje straipsnio dalyje, pravartu dar kartą pasakyti, kad oficialias vyrų pavardes tiriant tik struktūros požiūriu nėra atmetama kitų šių asmenvardžių darybinės analizės galimybė. Šiuo požiūriu, kaip jau buvo užsiminta, gali būti tiriamos moterų pavardės ir gyvojoje kalboje sudaromos bei vartojamos neoficialios vyrų ir moterų pavardžių lytys. Manytina, kad ypač pastarųjų tyrimas būtų naujas ir įdomus.

Pavardžių tyrimas kilmės (etimologijos) požiūriu

Jau minėtame „Kalbotyros terminų žodyne“ terminas *etimologija* aiškinamas kaip „kalbotyros šaka, tirianti žodžių kilmę ir jų giminytės santykius su kitais tos pačios arba kitų kalbų žodžiais“ (Gaivenis, Keinys, 1990, 60). Tai susiję su bendrinių žodžių kilmės aiškinimu. Tikrinių žodžių kilmės aiškinimas turi savus ypatumus, kurie aptariami teoriniuose ono-

mastikos darbuose. Nesiplečiant ir nesigilinant į visus svarstymus, kiek supaprastintai galima apibendrinti, kad dažniausiai tai suprantama kaip tikrinio žodžio, kurio kilmė aiškinama, susiejimas su bendrinio ar kitu tikriniu žodžiu. Pastarieji vadinami etimonais, kaip tik iš jų kilo, atsirado, susidarė ar pan. tikriniai žodžiai (žr. Теория, 1986, 71–84).

⁸ Apie pavardžių kilmės tyrimą straipsnyje bus kalbama vėliau, o čia bus trumpai aptarta tik tai, kas susiję su šių asmenvardžių struktūros analize.

⁹ Plačiau apie pavardes, turinčias slaviškas priesagas, dar žr. Maciejauskienė, 1996.

¹⁰ Apie patroniminių priesagų numetimą išsamiai rašyta aptariant lietuvių pavardžių galutinio nusistovėjimo ypatumus (žr. Maciejauskienė, 1991, 151–169).

Visa, kas pasakyta, tinka ir pavardžių kilmės aiškinimui. Dar svarbu pridurti, kad etimonai gali būti ir savos, t. y. lietuvių, kalbos, ir įvairių kitų (baltų, slavų, germanų ir t. t.) kalbų žodžiai. Taigi pagal tai, su koku etimonu yra susiejamos lietuvių pavardės, jų kilmė gali būti lietuviška ir nelietuviška (svetima).

Daug duomenų apie mūsų pavardžių kilmę yra pateikta „Lietuvių pavardžių žodyne“. Kai kuriuos iš jų galima vadinti pakankamai tiksliais ir išsamiais etimologijomis (dažniausiai tai lietuviškos kilmės pavardžių vertinimas). Kiti yra apibūdintini kaip mėginimai aptarti vienos ar kitos pavardės kilmės galimybes, kurių pateikiama ne viena. Dalis duomenų yra susiję su pastangomis įvesti lietuvių pavardes į kuo platesnį kitų kalbų šių asmenvardžių kontekstą šitaip nurodant jų šaltinį, t. y. kalbą, iš kurios arba per kurią pavardės gali būti atėjusios. Yra pavardžių, apie kurių kilmę nepasakyta nieko¹¹.

Žodyne pateikti duomenys yra pakankamas pagrindas, kuriuo galima pasinaudoti siekiant nustatyti bendriausius lietuvių pavardžių kilmės polinkius. Tokio tyrimo tikslai gali būti įvairūs: pavyzdžiui, nustatyti bent apytikslį lietuviškos ir nelietuviškos kilmės pavardžių kiekį, sužinoti, kiek yra pavardžių, susidariusių iš krikščioniškų vardų, kiek galimų susieti su kitokiais slavų, germanų ar kitų kalbų žodžiais ir pan. Visais atvejais, vertinant pavardės kilmės požiūriu, iškyla jų skirstymo (klasifikavimo) būtinybė.

Tokio skirstymo galimybės jau yra palyginti išsamiai aptartos (Maciejauskienė, 1997). Vėlgi galima priminti tik tai, kas svarbiausia. Nors ir negausūs svarbesni pavardėms skirti tyrimai akivaizdžiai paliudija tendenciją pirmiausia skirti pavardes į dvi dideles grupes – lietuviškos kilmės ir nelietuviškos kilmės (pastarosios dar vadinamos ir svetimų kilmės pavardėmis) (Jonikas, 1968, 558–561; Vanagas, 1982, 62–97; 1999, 470–472). Pirmosios grupės pavardės yra kilusios, susidariusios iš genetiškai savų lietuvių kalbos žodžių, o antrosios – iš svetimų kalbų bendrinių ir tikrinių žodžių. Tai yra šio skirstymo pagrindas, kurio laikomasi ir istorinėms pavardėms skirtuose darbuose (Ragauskaitė, 2002;

Žemienė, 2002). Tiesa, pirmajame, be dviejų pagrindinių grupių, išskiriamos dar dvi – pavardės, kurių kilmė interpretuotina keleriopai, ir pavardės, kurių kilmė ne visai aiški ar neaiški (Ragauskaitė, 2002, 119, 128 ir kt.), o antrajame – neaiškios kilmės pavardžių grupė (Žemienė, 2002, 73–76)¹². Mat suskirstyti pavardes vien į minėtas dvi grupes būtų labai sunku ar net neįmanoma dėl šių asmenvardžių tyrimo kilmės požiūriu sudėtingumo. Klasifikacinių grupių (dviejų, trijų ar keturių) viduje galima išskirti tiek ir tokių pogrupių, kiek ir kokių reikalauja tyrimo tikslai ir uždaviniai. Pavyzdžiui, tarp lietuviškos kilmės pavardžių galima akcentuoti susidariusias iš senųjų dvikamienių asmenvardžių, jų trumpinių ir pan., o aptariant nelietuviškos kilmės pavardes – tokias, kurios yra kilusios iš krikščioniškų vardų, ar pan. Galimybės čia yra didelės ir įvairios.

Jau minėtuose studentų darbuose yra tiriami skirtingų Lietuvos vietų pavardžių kilmės polinkiai. Kelerių metų patirtis rodo, kad tyrimo rezultatai yra labai įdomūs ir vertingi. Be to, jie nauji ir aktualūs, nes arealinių pavardžių kilmės polinkių tyrimų beveik nėra.

Aptariant pavardžių kilmę, be kita ko, norima išsiaiškinti, kiek skirtingose Lietuvos vietose yra lietuviškos kilmės pavardžių¹³. Todėl visos pasirinktos vietos pavardės yra skirstomos į keturias grupes: 1) lietuviškos kilmės, 2) nelietuviškos kilmės, 3) pavardės, kurių kilmė, be kitokios, gali būti ir lietuviška, 4) neaiškios kilmės¹⁴. Pavardžių kilmė vertinama, naudojantis esamais darbais (LPŽ, 1985, 1989; Vanagas, 1974, 1977, 1980, 1983; Zinkevičius, 1977, 118–226 ir kt.), o kartais studentai pateikia ir savą dalies tiriamų pavardžių kilmės aiškinimą. Palyginus įvairių vietų tirtas pavardes kilmės atžvilgiu, ne tik matyti, kiek ir kur yra lietuviškos kilmės pavardžių, bet ir daug galima pasakyti apie šių asmenvardžių slavinimo būdus bei mastus, nelietuviškos kilmės pavardžių ypatumus, senųjų dvikamienių asmenvardžių paplitimą skirtingose Lietuvos vietose ir pan.

Tiriant pavardžių kilmės polinkius svarbu tiksliai apibrėžti sąvokų turinį ir nuosekliai jas vartoti. Ypač tai pasakytina apie sąvokų *lietuvių pavardės*,

¹¹ Čia apibūdinti duomenys žodyno įvade vadinami pastabomis apie pavardžių kilmę, plačiau žr. LPŽ, 1985, 21–31.

¹² Išskirta ketvirtoji grupė – Mažosios Lietuvos regioninės pavardės – lyg ir suardo pavardžių skirstymo pagal kilmę sistemą, nes joje įvairūs šiuo požiūriu asmenvardžiai, t. y. lietuviškos, nelietuviškos ir neaiškios kilmės pavardės.

¹³ Yra nuomonė, kad jos sudaro apie 30% visų lietuvių pavardžių (Vanagas, 1981, 64). Vykdomi tyrimai ją tikslina ir papildo.

¹⁴ Taip buvo suskirstyti XVII–XVIII a. istoriniai asmenvardžiai, kuriuos tiriant norėta išsiaiškinti, kiek jų yra lietuviškos kilmės (Maciejauskienė, 1993, 59).

lietuviškos pavardės, lietuviškos kilmės pavardės sampratą ir vartoseną. Pirmosios dvi gali būti vartojamos sinonimiškai, o jų turinys – lietuvių tautybės asmenų pavardžių visuma. *Lietuviškos kilmės pavardės* apibūdina tik minėtos visumos dalį – pavardes, kilusias iš genetiškai savų lietuvių kalbos žodžių¹⁵.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta šioje straipsnio

dalyje, galima pasakyti, kad pavardžių kilmės tyrimas bus aktualus ilgai. Reikėtų tikslinti ir pildyti konkrečių pavardžių kilmės aiškinimus, pateiktus „Lietuvių pavardžių žodyne“. Ne mažiau svarbus ir šių asmenvardžių bendrųjų kilmės polinkių tyrimas, ypač arealinis jo momentas. Šis darbas yra mažiau sudėtingas, taigi gali būti sėkmingai atliekamas ir studentų.

Patirtis

Studentai straipsnyje apibūdintų bakalauro ir magistro darbų dažniausiai imasi todėl, kad jau savo kursiniuose darbuose yra aptarę gimtųjų vietų pavardžių struktūrą ir kilmę. Taigi jie yra susipažinę su svarbiausia literatūra, yra aiškus tyrimo tikslas ir uždaviniai. Žinoma, yra ir išimčių, nors tokiais atvejais darbus parašyti yra kiek sunkiau. Iki šiol yra apginta 12 tokių darbų (visiems jiems vadovavo šio straipsnio autorė): 6 bakalauro – T. Dinsmono (2003)¹⁶, E. Kazakevičiūtės (2003), V. Laurukėnaitės (2000), L. Martikonytės (2000), D. Palapytės (2003), E. Sakalauskaitės (2002) ir 6 ma-

gistro – D. Kačinėnaitės (1998), V. Laurukėnaitės (2002), J. Mačijauskaitės (2002), G. Marcinkevičiūtės (2001), L. Mažeikaitės (2000), S. Siniauskaitės (2001). Juose struktūros ir kilmės požiūriu aptartos 34 skirtingų Lietuvos vietų pavardės. Kiekviename darbe paprastai tiriamos 2–3 vietų pavardės ir lyginami jų analizės rezultatai. Jau parašytų darbų visuma, be abejo, sudaro prielaidas kur kas platesniam lyginimui. Tačiau išsamų vaizdą apie skirtingų regionų lietuvių pavardžių struktūros (darybos) ir kilmės ypatumus bus galima susidaryti tik toliau tęsiant kalbamuosius tyrimus.

Išvados

1. Visuose, nors ir negausiuose, lietuvių pavardėms skirtuose darbuose yra aptariama šių asmenvardžių struktūra (daryba) ir kilmė. Tai svarbiausi visų tikrinių žodžių, taigi ir pavardžių, tyrimo požūriai.

2. Vertinant pavardes pirmuoju požiūriu, svarbu atskirti jų struktūros ir darybos tyrimą. Tai išsamiai aptarta teoriniuose onomastikos darbuose. Paisant juose suformuluotų nuostatų, oficialioms vyrų pavardėms taikytina tik struktūrinė analizė. Moterų pavardėms ir gyvojoje kalboje sudaromoms neoficialioms vyrų bei moterų pavardžių lytims – ir struktūrinė, ir darybinė analizė.

3. Pavardžių vertinimą kilmės požiūriu galima sie-ti su konkrečių pavardžių etimologijomis arba su šių asmenvardžių bendrųjų kilmės polinkių tyrimu.

4. Tiriant pavardes struktūros (darybos) ir kilmės požiūriu, jų skirstymą (klasifikavimą) neretai lemia tyrimo tikslai ir uždaviniai. Labai svarbu, kad būtų tiksliai ir nuosekliai vartojami terminai bei sąvokos.

5. Ypač aktualūs yra vadinamieji arealiniai pavardžių struktūros (darybos) ir kilmės tyrimai. Jie padeda išryškinti skirtingose Lietuvos vietose funkcionuojančių pavardžių ypatumus ir taip atsako į daugelį su šių asmenvardžių lyčių raida, slavinimu, kilmės šaltiniais ir pan. susijusių klausimų.

6. Minėtieji tyrimai sėkmingai atliekami studentų bakalauro ir magistro darbuose. Jų patirtis ir rezultatai akivaizdžiai pagrindžia tokių darbų aktualumą. Taigi arealiniai lietuvių pavardžių struktūros (darybos) ir kilmės tyrimai galėtų būti tęsiami.

¹⁵ Plačiau apie šias ir kitas sąvokas žr. Maciejauskienė, 1997, 108–109.

¹⁶ Taupant vietą, čia nepateikiami pilni visų darbų pavadinimai, kurie vienas nuo kito skiriasi tik pasirinktų Lietuvos vietų vardais.

Literatūra

- Gaivenis K., Keinys S.*, 1990, Kalbotyros terminų žodynas. Kaunas: Šviesa.
- Jonikas P.*, 1968, Asmenvardžiai ir vietovardžiai. – Lietuvių enciklopedija. T. 4. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 555–571.
- Jonikas P.*, 1973, Lietuvos studentų pavardės XV–XVIII a. Europos universitetuose. – Lituanistikos darbai, t. 3, 201–216.
- LKE, 1999 – Lietuvių kalbos enciklopedija / Red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LPŽ I 1985, II 1989 – Lietuvių pavardžių žodynas / Red. A. Vanagas. T. 1. Vilnius: Mokslo; T. 2. Vilnius: Mokslo.
- Maciejauskienė V.*, 1991, Lietuvių pavardžių susidarymas. Vilnius: Mokslo.
- Maciejauskienė V.*, 1993, Kriaunų parapijos XVII–XVIII a. asmenvardžiai. – Lietuvių kalbotyros klausimai, t. 32, 34–99.
- Maciejauskienė V.*, 1996, Dėl lietuvių pavardžių su priesagomis *-avičius, -evičius* vertinimo. – Lietuvių kalbotyros klausimai, t. 36, 60–70.
- Maciejauskienė V.*, 1997, Dėl lietuvių pavardžių (asmenvardžių) klasifikavimo. – Baltistica, t. 32 (1), 101–109.
- Maciejauskienė V.*, 2001, Dėl lietuvių pavardžių vertinimo darybos požūriū. – Acta Linguistica Lithuanica, t. 44, 167–187.
- Ragauskaitė A.*, 2002, XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai: Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas.
- Ramonienė M.*, 1987, XVIII a. pabaigos pravardinės kilmės pavardžių daryba. – Lietuvių kalbotyros klausimai, t. 26, 135–139.
- Skardžius P.*, 1943, Lietuvių kalbos žodžių daryba. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- ukys J.*, 1986, Miežiškėnų pavardės. – Ženklas ir prasmė. Vilnius: Mokslo, 81–105.
- Vanagas A.*, 1970, Lietuvos TSR hidronimų daryba. Vilnius: Mintis.
- Vanagas A.*, 1974, Mūsų pavardės I. Pavardės iš hebrajiškos kilmės vardų. – Žodžiai ir žmonės. Vilnius: Mintis, 86–152.
- Vanagas A.*, 1977, Mūsų pavardės II. Pavardės iš graikiškos kilmės vardų. – Žmonės ir kalba. Vilnius: Mokslo, 48–92.
- Vanagas A.*, 1980, Mūsų pavardės III. Pavardės iš lotyniškos kilmės vardų. – Kalba ir mintis. Vilnius: Mokslo, 52–95.
- Vanagas A.*, 1981, Mūsų vardai ir pavardės. Vilnius: Mokslo.
- Vanagas A.*, 1983, Mūsų pavardės IV. Pavardės iš slaviškos kilmės vardų. – Mintis ir ženklas. Vilnius: Mokslo, 73–103.
- Vanagas A.*, 1999, Pāvardės. – Lietuvių kalbos enciklopedija / Red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 466–472.
- Zinkevičius Z.*, 1977, Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje. Vilnius: Mokslo.
- Žemienė A.*, 2002, XVIII–XIX a. Ragainės apskrities lietuvininkų pavardžių daryba ir kilmė: Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Подольская Н. В.*, 1978, Словарь русской ономастической терминологии. Москва: Наука.
- Рамонене М.*, 1987, Литовские фамилии конца XVIII в.: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Вильнюс: Вильнюсский университет.
- Сталтмане В. Э.*, 1981, Латышская антропонимия. Фамилии. Москва: Наука.
- Теория*, 1986, Теория и методика ономастических исследований / Ред. А. П. Непокупный. Москва: Наука.